

Lékárník z Osvětimi

Nevyřčený příběh Victora Capesia

PŘÍSNĚ TAJNÉ

⁶⁷²⁶
PATRICIA
⁶⁷²⁶
POSNEROVÁ

Lékárník z Osvětími

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.bizbooks.cz
www.albatrosmedia.cz

Bizbooks®

Patricia Posnerová
Lékárník z Osvětími – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA** a.s.

PATRICIA POSNEROVÁ

LÉKÁRNÍK Z OSVĚTIMI

Dosud nevyřčený příběh Victora Capesia

BizBooks
Brno
2017

Věnováno Geraldovi, jenž mě povzbuzoval, abych do této knihy vložila své upřímné přesvědčení, že zločiny holocaustu nesmějí být nikdy zapomenuty.

Obsah

ÚVOD	7
AUTORČINA PŘEDMLUVA	10
1 „STRÝČEK LÉKÁRNÍK“	13
2 SPOJENÍ S IG FARBEN	17
3 IG AUSCHWITZ	24
4 CAPESIUS PŘICHÁZÍ	30
5 VÍTEJTE V OSVĚTIMI	41
6 VÝDEJNA	48
7 „VE MNĚ POZNÁTE ĎÁBLA“	57
8 „JED OD BAYERU“	66
9 „NEZAMĚNITELNÝ ZÁPACH“	70
10 MAĎARŠTÍ ŽIDÉ	76
11 ZUBNÍ ZLATO	85
12 KONEC SE BLÍŽÍ	91
13 „AUTOMATICKY ZATKNOUT“	96
14 „JAKÝ ZLOČIN JSEM SPÁCHAL?“	106
15 NIKDO NIC NEVĚDĚL	117
16 NOVÝ ZAČÁTEK	126

17	NEVINNÝ PŘED BOHEM	133
18	„BANALIZACE ZLA“	147
19	„NEBYLO V MÉ MOCI TO ZMĚNIT“	159
20	„PACHATELÉ ZODPOVĚDNÍ ZA VRAŽDU“	167
21	BYROKRATI BEZ FANTAZIE	172
22	„NENÍ SE ČEMU SMÁT“	178
23	VERDIKT	191
24	„VŠECHNO TO BYL JEN ZLÝ SEN“	199
	EPILOG	205
	PODĚKOVÁNÍ	209
	O AUTORCE	212
	VYBRANÁ BIBLIOGRAFIE	213
	POZNÁMKY	221
	REJSTŘÍK	251

ÚVOD

Rabín Abraham Cooper

Bylo mi ctí a výsadou, že jsem směl téměř třicet let spolupracovat s lovcem nacistů Simonem Wiesenthalem. V nacistickém holocaustu ztratil 89 členů své rodiny. Proto – a také kvůli nevyřčenému barbarství a krutosti, jež Simon při šoa na vlastní oči viděl – zasvětil každý den od 5. května 1945, kdy ho více mrtvého než živého osvobodili američtí vojáci z koncentračního tábora Mauthausen, hledání a pronásledování masových vrahů jeho lidu. Přispěl k dopadení asi 1 100 nacistických zločinců, včetně muže, jež zatkl Annu Frankovou a její rodinu.

„Spravedlnost, nikoli pomsta,“ to bylo jeho krédo. „Potřebujeme usvědčené zločince, nikoli mučedníky neonacismu,“ řekl nám v Centru Simona Wiesenthala, které založil v roce 1977. Byl bojovníkem za spravedlnost a prakticky sám a bez významnější podpory se v době studené války snažil zajistit, aby se paměť udržela a aby byla vykonána spravedlnost.

„Každý proces bude očkováním proti nenávisti a varováním pro další, dosud nenarozené generace před zlem, které je člověk schopen páchat na svém bližním,“ říkal posluchačům na amerických univerzitách v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Jakou pravdu to sděloval tento bojovník za spravedlnost. Žijeme ve světě, kde je popírání holocaustu státní politikou iránské mulláhokracie, kde svědectví o holocaustu, jeho obrazy překrucují

a zneužívají extrémisté, kteří nenávidí židovský stát, kde slova jako „genocida“ a ano, dokonce „Osvětim“ cynicky přejímají politikové, komentátoři, a dokonce i vědci. A ještě horší je tvrzení, že po sedmdesáti letech je třeba na šoa hledět ve zpětném zrcátku dějin a že Osvětim už pro dnešek ztratila svůj význam.

Právě proto je kniha Patricie Posnerové *Osvětimský lékárník: Neznámý příběh Victora Capesia* tak důležitá a závažná. Victor Capesius byl vystudovaný farmaceut, oblíbený obchodní zástupce koncernů IG Farben a Bayer, jenž před druhou světovou válkou v rodném Rumunsku židy znal a běžně se s nimi stýkal. A tento muž stál později vedle osvětimského „Anděla smrti“ a některé z těch, které znal z mírové doby, včetně mladých židovských dvojčat, posílal na okamžitou smrt v plynových komorách. Pečoval také o nacistické zásoby Cyklonu B a dodával přípravky, které pak lékaři používali při strašlivých a smrtících experimentech na těhotných ženách nebo dětech. Tento muž hledal u mrtvol zavražděných židů zlaté zuby a poháněn svou lačností vlácel těžké kufry se zlatem získané od tisíců obětí.

Stejně jako Capesiovo konání v Osvětimi je důležitou součástí knihy Patricie Posnerové také rekonstrukce hromadného procesu s nacistickými zločinci před západoněmeckým soudem v šedesátých letech. Mezi obžalovanými byl vedle Capesia hlavní pobočník velitele Osvětimi, ale také lékaři, zubaři, dokonce i někteří kápoové. Během procesu a po odsouzení k devíti letům vězení Capesius, stejně jako další obžalovaní, neprojevil žádnou lítost. Na přeživší, kteří si troufli svědčit u německého soudu, vrhali souzení nacisté pohrdavé pohledy. Jako kdyby jim vadilo, že vůbec někdo přežil. Capesius – tento lhář, zloděj a olupovač mrtvol – neustále odmítal svou vinu, nechtěl přijmout zodpovědnost za své činy ani se omluvit židům, které zavraždil. Považoval se za oběť, za slušného člověka, který jen plnil rozkazy, za malé kolečko v celém soukolí, které by nemělo být vězněno.

24. ledna 1968, když z jeho devítiletého trestu uběhlo necelého dva a půl roku, propustil německý Nejvyšší soud Capesia z vězení.

Poprvé na veřejnosti se po propuštění Capesius objevil v doprovodu své rodiny na koncertu klasické hudby. Když přicházel do sálu, obecenstvo spontánně propuklo v nadšený aplaus. Podle mnohých lidí, mezi nimiž byli nejspíš i bývalí nacističtí soudci, kteří ho propustili, si Capesius zasloužil sympatie a podporu. Koneckonců, pro ně to byl slušný Němec, který jen plnil rozkazy.

Patricia Posnerová se postarala, že i nové generace budou znát cestu, po které se on – a další jemu podobní – vydali přímo do bran pekla.

rabín Abraham Cooper

kněz společník

spoluzakladatel Centra Simona Wiesenthala

Los Angeles, Kalifornie

srpen 2016

AUTORČINA PŘEDMLUVA

Na jaře 1986 jsem přicházela do newyorského hotelu Plaza na schůzku se svým manželem, spisovatelem Geraldem Posnerem. Zamluvil nám místa v polynéské restauraci Trader Vic's. Chtěli jsme mluvit o rešerších v případě dr. Josefa Mengeleho, nechvalně známého „Anděla smrti“, jenž v Osvětimi, největším nacistickém koncentračním táboře, prováděl odporné lékařské pokusy. To, co začalo jako Geraldova soudní pře, v níž pro bono zastupoval dvě přeživší Mengeleho pokusná morčata, se proměnilo v životopis uprchlého nacisty. Předtím jsme navštívili Německo i Jižní Ameriku, pátrali v léta zapečetěných archivech a také se nám podařilo proniknout do poválečných nacistických kruhů, které Mengelemu pomáhaly udržovat náskok před lovci nacistů.

Na schůzku do Trader Vic's neměl přijít nikdo jiný než Rolf Mengele, jediný potomek nechvalně známého lékaře. Na příchod dvaadvacetiletého Mengeleho jsme s Geraldem čekali v tlumeně osvětleném rohovém boxu. Jako židovka z Británie jsem věděla, že kdyby rodiče mé matky neemigrovali z Opolska do Spojeného království, velmi pravděpodobně by skončili v koncentračním táboře. Možná by zemřeli v Osvětimi, kde vládli lidé jako Mengele. Není divu, že naše pátrání po Mengelem mi připadalo dosti surreálné. Při cestě do Buenos Aires jsme s Geraldem absolvovali nepříjemnou a prudkou hádku s Wilfredem von Oven. Byl to hlavní pobočník nacistického ministra propagandy Josefa Goebbelse a po válce v Argentíně také vydavatel útočně antisemitského časopisu. Vzpomněla jsem si na okamžik, kdy jsem viděla sbírku nacistických

memorabilií, „darů“ od jednoho Mengeleho přímluvců, když žádal o paraguayské občanství.

Ve chvíli, kdy jsem se měla setkat s Rolfem Mengelem, mi to však připadalo už dosti vzdálené.

S Geraldem jsme si už dříve mnohokrát říkali, že za hříchy otce nenese potomek žádnou vinu. A z naší práce jsem věděla, že Rolf činy svého otce v Osvětimi odsoudil a usilovně se snažil je odčinit i tím, že Geraldovi umožnil pro chystanou biografii bezplatně použít otcovy deníky a dopisy. Při cestě do New Yorku jsme se chtěli s Rolfem dohodnout, jestli by byl ochoten o svém otci promluvit v živém televizním vysílání (a to udělal, v létě toho roku hovořil s Geraldem v pořadu Phila Donahuea). A přesto – i když mi rozum říkal, že muž, s nímž se setkám, nenese žádnou zodpovědnost za děsivé zločiny páchané svým otcem – jsem si připadala doslova jako uzlíček nervů a protikladných emocí. Gerald se už s Rolfem setkal před několika týdny v Německu a vznikl mezi nimi hezký vztah. Ale já jsem tam byla nová.

Mé obavy se při Rolfově příchodu okamžitě rozplynuly. Zdálo se, že je stejně nervózní jako já, a náš neklid nejspíš pomohla odstranit jeho ostýchavost. Žasla jsem nad upřímností, s níž odmítal otcovy zločiny. A v následujících dnech jsem se dozvěděla, že otec Mengele svými zvěrstvy uvalil na svého syna břímě dědictví, které on ne zcela chápal a ne zcela přijímal, a usilovně se snažil, aby je nepředal svým dětem.

V jedné chvíli, když jsme mluvili o útěku jeho otce před spravedlností, jsme se dotkli i chaotických měsíců po skončení války v roce 1945. Mengele byl tehdy ještě v Evropě a hledaly ho americké i britské ozbrojené síly. Ukázalo se, že mu několikrát přálo štěstí. Ale nejvíc na mě zapůsobila událost ze září 1945, osm měsíců poté, co Mengele těsně před Rudou armádou uprchl z Osvětimi. Mengele se bez ohlášení objevil v domě jednoho mnichovského lékárníka a jeho ženy. Tento nejmenovaný lékárník sloužil s Mengelem na ruské frontě v roce 1942, před Mengeleho přeložením do Osvětimi. Rolf

však řekl, že mnichovský lékárník o jeho zločinech věděl, protože měli společného známého, jenž s Mengelem pracoval v táboře smrti. Byl to další lékárník, Victor Capesius.

„Capesius,“ řekl Rolf. „To je lékárník z Osvětimi. Můj otec a Capesius byli přátelé.“

Tuto chvíli si pamatuji, jako by se to stalo včera. Má první myšlenka byla: „V Osvětimi byl lékárník?“

Během dalších let při práci na svých knihách, z nichž mnohé jsem napsala s Geraldem, jsem doufala, že se jednou dostanu i k psaní o Capesiovi. Toto moje přání stále sílilo a zejména poté, když jsem se dozvěděla, že o tom, jakou roli hrál v Osvětimi a v největších německých farmaceutických firmách, se skoro nic neví, že všechno překryly zločiny známějších nacistů. Postupně jsem shromažďovala informace a uvědomila jsem si, že je to příběh o zvrácené medicíně a hamižnosti. Těch pár slov Rolfa Mengeleho, která pronesl před jednatřiceti lety, se stalo semínkem, které teď přineslo plody. Následuje pozoruhodné, zneklidňující a někdy až k zuřivosti dohánějící vyprávění o osvětimském lékárníkovi.

Kapitola 1

„STRÝČEK LÉKÁRNÍK“

Květen 1944. Osvětim, největší nacistický chrám průmyslové genocidy, pracuje na plné obrátky. Ve zběsilém vyvrcholení své snahy o vyhubení evropského židovstva se třetí říše chystala poslat do osvětimských plynových komor 800 000 maďarských židů. Místo, které se stane synonymem pro masové vraždění, se snažilo zvládnout příval nových obětí. Do tohoto zmatku dorazil i rumunský lékař Mauritius Berner s manželkou a dětmi. Bernerovi s osmdesáti sousedy z Maďarskem ovládané Transylvánie se tam dostali krátce před svítáním, po třídní mučivé cestě v přečpaném dobytčáku.

Berner později vzpomínal: „Sundali zámky a řetězy a dveře se otevřely. V nepopsatelném nepořádku tam ležely obrovské hromady kufrů, tisíce zavazadel.“

Další surreálnou siluetu na pozadí silných reflektorů tvořil šik příslušníků SS se štěkajícími vlčáky.

„Nedokázal jsem pochopit, kde jsme, co se stalo, proč vidím obraz úplně zkázy. Když jsme se podívali o pár set metrů dál mezi dvě řady kolejí, spatřili jsme dva tovární komíny, ze kterých šlehaly vysoké plameny, ohnivé sloupy... Na první pohled to vypadalo, že nádraží je vybombardované... Ty obrovské plameny šlehající z komínů mě přesvědčovaly, že jsme se ocitli v nějakých železárnách nebo u vstupu do Dantova Pekla.“

Doktor Berner navzdory svým obavám uklidňoval manželku a děti. „Hlavní je, aby nás pět zůstalo pohromadě. Nikomu nedovolíme, aby nás rozdělil.“

A v tu chvíli se před nimi objevil důstojník SS.

„Muži napravo, ženy nalevo.“

„Okamžitě mě oddělili od ženy a dětí,“ vzpomínal Berner. Posouvali se ve dvou samostatných zástupech vzdálených jen pár metrů.

„Pojď sem, drahý, a polib nás,“ zvolala jeho žena.

„Rozběhl jsem se k nim. Zlíbal jsem manželku a děti se slzami v očích a s hrdlem staženým žalem. Podíval jsem se ženě do očí, do těch velkých, smutných, krásných očí, naplněných strachem ze smrti. Děti se na mě dívaly mlčky a následovaly matku. Nedokázaly pochopit, co se děje.“

Jeden voják postrčil Bernera zpět do řady mužů. Za několik minut někdo zvolal: „Lékaři se seřadí tady!“ Berner se přidal do skupinky, která se shromáždila u nákladních vozů Červeného kříže. Tam spatřil dokonale upraveného kapitána SS s bílými rukavicemi. Stál před zástupem nově příchozích, který se podél kolejí táhl na čtyři stovky metrů. Když kolem něj procházeli, důstojník SS ukazoval palcem doprava, nebo doleva. A zástup se tak znovu dělil. Až později se Berner dozvěděl, že tím důstojníkem byl Josef Mengele a že pohyb jeho palce doleva znamenal pro dotyčného okamžitou smrt.¹

Pár kroků za Mengelem stál další důstojník SS, malý, podsaditý muž, k Bernerovi otočený zády. Řídil vězně, které Mengele roztrídil. V jednu chvíli se tento důstojník otočil. Berner užasl, zakroutil hlavou a protřel si oči, aby měl jistotu, že se nemýlí. Tím majorem SS na konečné v Osvětimi nebyl nikdo jiný než Victor Capesius, lékárník z Bernerova rodiště.

Ve třicátých letech býval Capesius milým, sympatickým obchodním zástupcem IG Farben, německého gigantu, chemického a průmyslového konglomerátu. Capesius prodával léky farmaceutické firmy Bayer, dceřiné společnosti IG Farben.²

„Po začátku války Capesius zmizel,“ řekl Berner. „Znovu jsem se s ním setkal, když naše rodina přišla do Osvětimi. Ano, byl to opravdu on, starý známý dr. Capesius.“³

Berner se pomalu posunul tak blízko, aby ho Capesius slyšel. A pak na něj vychrlil pár slov.

„Vzpomínáte si na mě?“ Požádal Capesia, aby se mohl znovu sejit s manželkou, dvanáctiletou dcerou a devítiletými dvojčaty.

„Dvojčata?“ Zdálo se, že Capesia to zaujalo.

Capesius Bernerovu ženu a děti vyhledal s dalším lékařem SS, dr. Fritzem Kleinem. Rodinu odvedli před Mengeleho, který soustředěně pozoroval dlouhé řady nových vězňů.

Klein řekl Mengelemu o dvojčatech.

Mengele byl posedlý získáváním dvojčat pro své experimenty. Jelikož se však v té době vývoj války obracel proti Říši, věděl, že už si nebude moci dvojčata dlouho vybírat.

„Jednovaječná, nebo dvojevaječná?“ zeptal se Mengele.

„Dvojevaječná,“ odpověděl Klein.

„Později,“ odmítl ho Mengele. „Na to teď nemám čas.“

„Takže teď se vrátí do své skupiny,“ řekl Capesius vzlykajícím Bernerovi. „Neplačte. Vaše žena a děti se jdou jenom vykoupat. Za hodinu se s nimi zase sejdete.“⁴

Berner byl však poslán do jednoho z táborů nucené práce přidružených k Osvětimi. Teprve po válce se dozvěděl, že jeho rodina byla ani ne hodinu po příjezdu zavražděna plynem.

Toho dne poznali Capesia na rampě ještě další dva lidé. Stejným vlakem přijela dětská lékařka dr. Gisela Böhmová a její devatenáctiletá dcera Ella. Ta během strašlivé cesty uklidňovala dvojčata Bernerových. Když ženy spatřily Capesia, obě užasly.

I doktorka Böhmová znala Capesia jako zástupce firmy Bayer. V Schässburgu, kde se narodila, provozoval lékárnu a jejího manžela, také lékaře, zásoboval léky. Jednou jim dokonce promítl reklamní film Bayeru.⁵

Ella měla na Capesia hezké vzpomínky z doby, kdy jí bylo dvanáct let a otec jí ho představil jako „strýčka lékárníka“. Daroval jí tehdy zápisník firmy Bayer. „Na ten notes od Bayeru jsem byla velice pyšná,“ vzpomínala Ella po letech. „Vytahovala jsem se s ním ve škole.“⁶ Capesius si s její rodinou občas vyšel na koupaliště a Ella vzpomínala, že se k ní choval velmi hezky.

Když ho Ella uviděla v Osvětimi, napadlo ji, že by jí a matce mohl pomoci oddělit je od tisíců ostatních. Nedokázala ho však na sebe upozornit. Jenom si říkala: „Co on tady dělá? Co může dělat lékárník na tak nešťastném místě, jako je toto?“⁷

Kapitola 2

SPOJENÍ S IG FARBEN

Odpověď na Ellinu otázku nebyla jednoduchá. Abychom pochopili, co dělal lékárník Capesius v Osvětimi, je třeba nejprve vědět, že tábor se stal výnosným střediskem lékařských experimentů, otrocké práce a vyhlazování. Byl to smrtící výplod vojenského, průmyslového a politického partnerství nacistů s největší německou společností IG Farben. A zejména v Capesiově případě je nutné znát víc než jen temnou minulost, která pak vedla k Osvětimi. Je to proto, že Capesius před válkou pracoval pro IG Farben a jeho dceřinou společností, výrobce léčiv Bayer. Toto spojení vylepšovalo jeho pozici mezi množstvím nacistů, kteří vedle něj působili v táboře.

Interessen-Gemeinschaft Farbenindustrie (Zájmová skupina průmyslu barev) byla založena v prosinci 1925, pouhých osm let předtím, než se Hitler stal německým kancléřem. Šest velkých chemických a farmaceutických firem se spojilo do obrovského konglomerátu. Byli mezi nimi i největší světoví výrobci syntetických barviv – Bayer, Hoechst, BASF a Agfa.⁸

Během čtrnácti let – od založení do začátku druhé světové války – získali vědci IG Farben čtyři Nobelovy ceny za chemii a medicínu. Firma měla prakticky monopol na novátorské patenty a šla v čele výzkumu a výroby syntetických surovin včetně pryže a ropy, stejně jako převratných přípravků k léčbě syfilidy a malárie, držela patenty na morfium a novokain, dokonce exkluzivní práva na Aspirin proti bolesti. IG Farben se také pyšnila špičkovým výzkumem tisíců nesmírně rozmanitých produktů, od umělého sladidla sacharinu přes účinné otravné plyny až po slibná raketová paliva. Její

zaměstnanci – bylo jich čtvrt milionu – dostávali lepší platy a byli schopnější než lidé v konkurenčních podnicích. V rekordním čase, díky složité spleti partnerských a podřízených firem, se IG Farben stala největší chemickou společností na světě a čtvrtým největším průmyslovým konglomerátem, těsně za General Motors, U. S. Steel a Standard Oil. Byla to zdaleka nejvýdělečnější německá firma.⁹

Ještě než Hitler získal moc, sdílel neotřesitelné přesvědčení, jež bylo rozšířeno po celém Německu: příčinou porážky země v první světové válce bylo především to, že měla málo přírodních zdrojů, nezbytných k vedení dlouhého vojenského konfliktu. Rozhodující průmyslové obory se za války vinou britské blokády prakticky zastavily. Byly přerušeny zásobovací trasy a skončil dovoz pryže, ropy, oceli a nitrátů. Vznikl tak trvalý nedostatek všeho – od střelného prachu po pohonné látky. A to brzdilo německá vojska na bojišti. Vůli Německa k dalšímu boji nakonec zlomilo hladovění obyvatelstva, způsobené nedostatkem surovin.¹⁰

Hitler, jenž v první světové válce sloužil a byl vyznamenán, věřil, že země musí být vojensky soběstačná. Technologie IG Farben poskytly Hitlerovi výjimečnou příležitost znovu vybudovat Německo, a to tak, aby už nebylo kvůli zásobám ropy, pryže a nitrátů závislé na jiných zemích. Avšak spojení stoupajícího pravického nacionalisty a monolitické firmy bylo zpočátku komplikované. To proto, že mnozí nejlepší vědci IG Farben – a asi třetina členů správní rady – byli židé. Svatební tanec IG Farben s třetí říší byl tedy poněkud schizofrenní. Nacistická literatura a komentátoři zostouzeli IG Farben jako „nástroj mezinárodního finančního kapitálu“, což v jazyku nacistů znamenalo, že malá židovská kabala ovládá celosvětové finanční trhy a průmysl a manipuluje jimi. Občas se objevilo posměšné označení „IG Moloch“, což byla narážka na kanaánského boha, jemuž se jako obětiny přinášely děti. Cílem bylo využít staletou pomluvu, že židé zabíjejí křesťanské děti a jejich krev používají při náboženských rituálech. Divoce antisemitský týdeník *Der Stürmer* tiskl kreslený seriál

o „Isidoru G. Farberovi“, urážlivé karikatuře, jakési směsi Shylocka a prostituta.¹¹

Část nejostřejší kritiky zaměřovali nacisté na farmaceutické divize IG Farben, jelikož ty běžně využívaly pro testování léků laboratorní zvířata. Špičkoví nacisté se kupodivu chovali jako vášniví zastánci práv zvířat a Hitler jako vegetarián doufal, že jednou zakáže v Německu všechna jatka. Nacisté dokonce vydali zákon na ochranu zvíře před lovci, zakázali využívání zvířat ve filmech nebo cirkusech a za nezákonné prohlásili košery. Německo jako první země na světě zakázala vivisekci. Trestem za laboratorní experimenty se zvířaty bylo uvěznění v koncentračním táboře nebo – v některých případech – i smrt. Heinrich Hörlein, jeden z předních lékařů-vědců IG Farben tvrdil, že pokusy na zvířatech jsou nezbytné pro zkoumání bezpečnosti život zachraňujících léků. Nacisté se domnívali, že takový názor je jen dalším důkazem o tom, že IG Farben je „mezinárodní židovská organizace“.¹²

Carl Bosch, chemik a nositel Nobelovy ceny, jenž firmu řídil, Hitlerovým příznivcem nebyl. Bosch považoval nacisty za jen o málo lepší politické násilníky, kteří nechápou vědecké inovace, páteř IG Farben. Ale když začal Hitler stoupat k moci, Bosch pochopil, že musí firmu změnit z nedůvěryhodného outsidera na nenahraditelného partnera.¹³ Bosch proto otevřel pokladnu IG Farben a ve volbách v roce 1933 se stal největším finančním přispěvatelem nacistů. Hitler získal téměř šest milionů hlasů a upevnil si své postavení kancléře.¹⁴ Bosch také vyslal tiskového tajemníka IG Farben, jenž se holedbal velkými konexemi na nacisty, aby v Berlíně rozhlásil, že vedení firmy tvoří převážně „křesťané, kteří se sami vypracovali“.¹⁵

Hitler se zatím velice zajímal o patenty IG Farben na syntetickou ropu. Když se setkal s dvěma vysokými činovníky firmy, překvapil je výrokem, že IG Farben jsou základem jeho plánu na zajištění soběstačnosti Německa.¹⁶ Když se Bosch koncem roku 1933 s Hitlerem osobně setkal, zpočátku je sblížil společný zájem o cenově nenáročný program palivové soběstačnosti. Schůzka však skončila

kysele. Bosch vyjádřil obavu z toho, že nacisté stále rychleji vylučují židy z vědy. Bosch to Hitlerovi řekl bez obalu: jestliže Německo donutí k odchodu židovské vědce, chemie a fyzika se vrátí o stovky let dozadu. Tento výrok Hitlera rozzuřil. „Pak se bez fyziky a chemie pár set let obejdeme,“ křičel.

Od té chvíle byli oba muži na kordy. V tomtéž roce vydali nacisté zmocňovací zákon, jenž dával Hitlerovi právo zakázat působení židů ve vědě a technice, přednášení na univerzitách, práci ve státní službě a poskytování služeb vládě. Bosch navzdory radám svých kolegů ředitelů svůj boj za židovské vědce neukončil. Není proto divu, že Hitler už nikdy nechtěl být s Boschem v jedné místnosti.¹⁷

Nacisté mohli samozřejmě firmu oslabit a zbavit ji části vlivu, avšak Hitler a jeho pomahači věděli, že dovednosti a sílu IG Farben potřebují. Proto na začátku roku 1937 udělali jediné, co bylo pro třetí říši přijatelné: IG Farben nacifikovali. Ministrem zodpovědným za německou pracovní frontu se stal Robert Ley, chemik z Bayeru. Všichni židovští zaměstnanci byli propuštěni. Třetina členů dozorčí rady byla násilím vyvedena z pracoven a byl jim zakázán jakýkoli kontakt s firmou. Přední židovští vědci z výzkumných oddělení byli odstaveni a bleskově nahrazeni.¹⁸ Než byli z vedení IG Farben odstraněni všichni židé, stal se Carl Bosch čestným předsedou správní rady, kde měl minimální vliv (před svou smrtí o tři roky později – příčinou byl alkoholismus spojený s depresemi – řekl svým lékařům, že Hitler dovede Německo ke zkáze).

V červenci 1938, když třetí říše vydala nařízení, podle něhož přítomnost třeba jen jediného žida ve správní radě znamená, že „firma je židovská“, byly už třenice mezi nacisty a IG Farben a pomlouvání firmy minulostí. Mnozí členové vedení firmy vstoupili do nacistické strany, někteří se dokonce dali k SS. IG Farben úspěšně požádala o certifikát, že je „německá firma“ v plné shodě s nacistickými rasovými zákony.¹⁹ Aby bylo vidět, jak vážně IG Farben bere nařízení, že se má stát árijskou firmou, propustila dokonce 107 židů, kteří řídili její zahraniční pobočky.²⁰ A americkou dceřinou firmou, plně

vlastněnou Američany, se jí podařilo změnit v jeden z nejefektivnějších špionážních zdrojů v USA. Díky vlastnictví firem jako Agfa, Ansco a General Aniline získávali její „prodejci“ fotografie tajných vojenských zařízení i kopie tajných dokumentů armády a letectva.²¹

Hitlerův zábor Rakouska v březnu 1938 nabídl první důkaz o tom, jak partnerství IG Farben s třetí říší kvete. Během několika týdnů ovládla IG Farben největší chemickou společnost v Rakousku Skodawerke-Wetzler, jejíž kontrolní balík akcií držela významná rodina evropských bankéřů – Rothschildové. IG Farben do firmy instalovala árijské techniky a manažery a všichni židé ze špičky vedení byli násilně odstraněni (Isadora Pollacka, generálního ředitele Skodawerke, doslova ukopala k smrti banda nacistických SA-manů.)²²

Ovládnutí Škody se stalo vzorem a používalo se i v dalších zemích, které se staly obětí Hitlerovy agrese. V roce 1938, kdy panovalo napětí mezi Německem a Československem, využila IG Farben hrozbu nacistickou invazí ke koupi Aussiger Verein, největší chemické firmy v Československu, a to za absurdně nízkou cenu. Když 1. září 1939 nacisté zahajovali svou bleskovou válku proti Polsku, zajistila si IG Farben loajalitu ve třetí říši s cílem maximalizovat svou válečnou kořist. Ještě před válkou byl největším příznivcem IG Farben šéf Luftwaffe Hermann Göring. Když nacisté přemohli Polsko, IG Farben se velice sblížila s velitelem SS Heinrichem Himmlerem, jenž měl ve věcech nakládání s firmami a majetkem v Polsku největší moc. Firmě se proto podařilo ukořistit tři nejvýznamnější polské chemické a barvářské firmy.²³

V červnu 1940 dobyli nacisté Belgii, Dánsko, Norsko, Nizozemsko, Lucembursko a šokujícím způsobem, pouze šest týdnů trvajícím zuřivým útokem, srazili na kolena Francii. Mnozí vysocí činovníci IG Farben měli hořké vzpomínky na to, jak Francouzi po první světové válce vyžadovali od německého průmyslu obrovské reparace. A francouzský chemický průmysl byl navíc dlouho největším konkurentem průmyslu německého. Francouzské podniky byly rychle arizovány a prostřednictvím nových holdingových firem

získala IG Farben kontrolu nad velmi cenným chemickým průmyslem Francie.²⁴

Ambice IG Farben držely krok s vítězstvími německých vojsk na bitevních polích. Ředitelé připravili plány na získání chemického průmyslu nejen v již okupovaných zemích, ale také v budoucích ziscích, včetně neutrálního Švýcarska, tehdejšího německého spojence Itálie a v Sovětském svazu, dokonce i v Británii a v USA. V té době IG Farben dodávala 85 % zboží, které nacisté používali při válečném úsilí.²⁵

Pád Francie se stal vrcholem německých vojenských úspěchů. Přestože nacisté vedli neochabující letecké útoky na Anglii, Britové se nenechali zlomit. Hitler pak ignoroval doporučení svých špičkových generálů a připravil útok na druhé, východní frontě – invazi do Sovětského svazu. Nacistické vrchní velení vědělo, že v prvním roce bojů už byly spotřebovány velké zásoby pohonných hmot a střeliva. Docházela dokonce i pryž, nezbytná na všechno možné, od pneumatik po vojenské boty, a válka na dvou frontách kladla nesmírně vysoké nároky na zdroje. Hitler požadoval, aby mu IG Farben zaručila zdvojnásobení produkce syntetické pryže a ropy, což vyžadovalo postavit dvě nové obří továrny. Firma vyslala dvě skupiny k vyhledání vhodných míst. Jedna zamířila na jih Norska a druhá na polský západ. Obě území měli Němci pevně pod kontrolou a Spojenci na ně nemohli zaútočit.

Na stavbu první velké gumárny ve Schkopau na východě Německa dohlížel devětatřicetiletý Otto Ambros, chemik a uznávaný odborník IG Farben na pryž. Z Polska se Ambros vrátil do centrály ve Frankfurtu se zprávou, že našel ideální místo pro stavbu obou továren. Bylo to v Polském Slezsku, nedaleko soutoku tří řek. Výroba syntetické pryže a ropy vyžadovala velké množství vody pro vysokotlakou chemii, jež byla základem obou technologií. Místo obsluhovaly tři železniční tratě, neleželo daleko od silnice a v okruhu třiceti kilometrů byla velká ložiska uhlí. Další výhodou je, tvrdil Ambros, že nedaleko přeměnili nacisté opuštěná kasárna kavalerie

na koncentrační tábor. A vězňové by mohli IG Farben sloužit jako nevyčerpatelná zásobárna levné pracovní síly.²⁶

Ambrosovi kolegové z vedení firmy vybrané místo rychle schválili, stejně se pak vyslovila i třetí říše. IG Farben se rozhodla, že své nové divizi dá název podle nedaleké polské vesničky. IG Auschwitz – Osvětim.²⁷

Kapitola 3

IG AUSCHWITZ

IG Farben měla s IG Auschwitz velké plány. Nejenže to měl být její největší komplex, ale bylo by tam také první, obrovské zařízení pro hydrogenaci k výrobě rekordního množství syntetické pryže a pohonných hmot. Firma očekávala, že IG Auschwitz bude nesmírně výnosná. Věřila tomu tak, že odmítla nabídku německé vlády na financování. Kdyby přijala peníze od třetí říše, nacisté by se automaticky stali jejím partnerem. Ředitelé raději vyhodnotili všechna rizika s cílem ponechat si všechny zisk.

IG Farben vyhradila na ambiciózní stavbu miliardu říšských marek (asi 55 miliard dolarů – v přepočtu na hodnotu v roce 2015).²⁸ Podle plánu měla továrna zabrat několik čtverečních kilometrů plochy a spotřebovala by více elektřiny než Berlín. Pro šéfa SS Heinricha Himmlera byl úspěch IG Auschwitz tak důležitý, že spolehlivého náčelníka svého štábu generálmajora SS Karla Wolffa jmenoval prostředníkem mezi IG Farben a SS.

Dne 20. dubna 1941 se Wolff setkal v Berlíně s chemikem a ředitelem IG Farben podplukovníkem SS Heinrichem Bütelfischem. Chtěli doladit podrobnosti o tom, jak může nedaleký koncentrační tábor pomáhat továrně. Mnozí zdatní dělníci sloužili na frontě jako vojáci, firma se proto potýkala s nedostatkem zkušených pracovníků. V plánu bylo zaměstnávat nejen Němce, ale také ty, kteří byli eufemisticky označováni jako „volní pracovníci“ – lidi z Holandska, z Belgie, z Francie, také z Polska. Ti by dostávali drasticky snížené platy. Himmler nařídil inspektorovi koncentračních táborů, aby dodal více než 12 000 vězňů. Jelikož tábory jako Osvětim byly

pro SS výdělečné, Bütetfisch věděl, že Hitler bude za vězně použité IG Farben požadovat kompenzaci.

Po půldenním tvrdém vyjednávání IG Farben souhlasila, že za den práce jednoho kvalifikovaného vězně zaplatí čtyři říšské marky (tehdy to bylo asi 1,60 dolaru, v roce 2015 dvacet dolarů), tři marky za nekvalifikovaného dělníka a jednu a půl marky (60 centů) za dítě. Za tyto peníze – nakonec to činilo více než pět milionů dolarů – SS souhlasily, že poskytnou dopravu z osvětimského tábora a zpět, asi šest a půl kilometru od staveniště, stejně jako veškerou stravu.²⁹ Několik týdnů po uzavření dohody uspořádalo několik ředitelů IG Farben pro Himmlera exkurzi na staveniště IG Auschwitz. Himmler byl ohromen a slíbil trvalý přísun vězňů tábora na práci.³⁰ Otto Ambros z IG Farben si zapsal: „Naše nové přátelství s SS se ukazuje jako velice přínosné.“³¹

IG Farben věděla, že projekt tak obrovského rozsahu je technicky velice náročný a že válečná omezení znesnadní přístup k materiálu. Avšak stavba se hned od začátku ukazovala jako mnohem problematictější a její postup začal velmi brzy zaostávat za plánem.³² IG Auschwitz ale také škodil jeden nečekaný problém: IG Farben nepředpokládala, jak strašlivé následky bude mít brutální zacházení příslušníků SS s pracovní silou.

Interní sdělení firmy uváděla přehled neustálého týrání: vězňové byli „krutě bičováni přímo na staveništi“, někdy byli kopáni a bití, dokonce umláceni k smrti. Jeden ředitel napsal: „[Bití] se vždy používá na nejslabší vězně, kteří opravdu nemohou pracovat usilovněji.“³³ To nejen znemožňovalo těm nejslabším odvést práci, ale mělo to obecně „demoralizující vliv na volné dělníky, stejně jako na Němce.“³⁴ A navíc každodenní pochod z osvětimského tábora připravoval vězně o síly ještě dřív, než začali pracovat. Pouze v hrubých dřevácích na nohách a oblečení v tenkých věžeňských hadrech trpěli v létě obrovským vedrem a v zimě zase krutým mrazem. Lidé z vedení továrny nevěřicně sledovali, jak tři, pak čtyři a nakonec pět podvyživených vězňů nedokázalo zvednout a přenést

padesátikilový pytel cementu.³⁵ Vedení firmy si interně stěžovalo, že příslušníci SS nechápou, co je třeba dělat, aby se měli „volní pracovníci“ dobře.

Avšak byrokracií posedlí Němci požadovali, aby každý nucený dělník, který po nástupu, konaném ve čtyři hodiny ráno, opustil tábor, se tam večer také vrátil. Na konci pracovního dne se pak odehrávaly surreálné scény, kdy věžňové vláčeli těla spoluvězňů, kteří během směny zemřeli, a pak je umístili ve svém bloku, aby si nacisté mohli mrtvé odškrtnout jako „přítomné“. Několikrát týdně odváželi nacisté mrtvolu na nákladácích do krematoria. Tento bizarní rituál se konal kvůli zisku: za každou mrtvolu měly SS peníze – z vytržených zlatých zubů, ale také z vlasů, používaných na plnění matrací a výrobu teplých ponožek pro posádky ponorek a piloty Luftwaffe.³⁶ Odstranění mrtvých dělníků přímo z továrny IG Farben by znemožnilo příslušníkům SS ještě naposledy těla oloupit.

Lidé z vedení IG Farben nevedly ke stížnostem na špatné zacházení s vězni-dělníky humanitární ohledy. Důvodem byla nespokojenost s tím, že práci, kterou by zvládl jeden dobře živěný německý dělník, musejí dělat tři věžňové. Rozvířila se vášnivá interní debata o tom, jak znovu rozběhnout zpožděnou stavbu. Činovníci IG Farben se obávali, že když Hitlerova armáda nebude mít dostatek syntetické pryže a ropy, SS hodí vinu na firmu. Nikdo nechtěl riskovat, že se Hitler a Himmler rozzlobí kvůli válečným projektům považovaným za nezbytně nutné. A proto v červenci 1942, rok po začátku zuřivých bojů na východní frontě, přišla IG Farben s pozoruhodným návrhem, jenž urychlil její pád do mravního bahna. Firma usoudila, že nejlepším způsobem, jak vyřešit potíže s pracovními silami v IG Auschwitz, bude postavit za dvacet milionů dolarů svůj koncentrační tábor. Bylo pro něj vybráno místo nedaleko staveniště, východně od původního osvětimského tábora. Návrh IG Farben schválil Ernst „Fritz“ Sauckel, říšský ministr práce. Usoudil, že tak bude možno nejlépe „využít vězně na maximum a přitom za minimální náklady“.³⁷

Nový tábor dostal název Monowitz Buna-Werke, což byla kombinace názvu polské vesnice Monowice (německy Monowitz), která byla kvůli táboru zničena, a slova *Buna*, které v němčině označuje syntetickou pryž. Možnost mít neustálý přísun otrockých dělníků nakonec podnítila IG Farben a další německé firmy, aby si na polském venkově, v okruhu padesáti kilometrů od Osvětimi, postavily 45 poboček táborů. Byly to firmy zabývající se dobýváním uhlí, hutnictvím, chemií, lehkým průmyslem, dokonce zpracováním potravin.³⁸

Monowice by nepozornému divákovi připadaly jen jako kopie Osvětimi. Tábor byl obehnaný elektrickým ostnatým drátem, stály tam strážní věže s kulometry, byli tam hlídací psi a tábor v noci ozářovaly reflektory a bránily v útěku. Monowice měly vlastní šibenici, kruté samoty a oddíly bývalých trestanců, kteří sloužili jako sadističtí předáci otrockých dělníků.³⁹ Byl tam také nevěstinec (Frauenblock), kde byly vězeňkyně nuceny pracovat jako sexuální otrokyně pro německé dělníky. IG Farben dokonce vytvořila kopii posměšného kovového nápisu, který visel nad vstupem do Osvětimi: *Arbeit macht frei* – Práce osvobozuje. (Tato slova pocházejí z Dantova Pekla.)

IG Farben souhlasila, že kromě milionů vydaných na stavbu tábora zaplatí i stravu a ubytování. O bezpečnost se měli starat příslušníci SS. Firma dělala všechno možné v zájmu zvýšení zisků omezením nákladů. Na dřevěné palandě, původně určené pro jednoho, museli spát v průměru tři dělníci. Do baráku bylo nacpáno pětkrát víc židů než svobodných německých dělníků.⁴⁰ Tenké slamníky na palandách byly neustále zdrojem infekce a chorob.⁴¹ A firma také agresivně experimentovala se zjišťováním, jaké minimální množství stravy stačí, aby vězňové nehladověli a byli schopni práce. Základem stravy v Monowicích byla vodová polévka, které vězňové posměšně říkali „buna“, protože měla gumovou příchut'. Nucený dělník, který žil z ne více než 1 200 kalorií denně, ztrácel v průměru kolem čtyř kilogramů týdně a pak, když vypadal jako kost a kůže, se úbytek zastavil.⁴²

Podle sdělení předávaných ve firmě se vedení IG Farben domnívalo, že každého vězně, který kvůli krutým pracovním podmínkám zemřel, lze snadno nahradit z nových vězňů, kteří dorazí příštím vlakem. Benjamin Ferencz, hlavní americký žalobce, který po druhé světové válce vyšetřoval válečné zločiny, poznamenal: „Židé vězňeni v koncentračních táborech byli míň než otroci. Otrokář se o svůj lidský majetek stará a snaží se jej chránit. Nacisté plánovali a chtěli židy využít a pak zlikvidovat.“⁴³

IG Farben však měla potíže. Příslušníci SS totiž posílali většinu nových vězňů přímo do plynových komor. Vedení firmy si například stěžovalo, že z jedné dodávky 5 022 židů jich bylo 4 092 okamžitě zabito. Po oficiální stížnosti SS souhlasily s nezvyklým uspořádáním: některé vlaky budou vyloženy poblíž IG Auschwitz, aby bylo možno z vězňů snáz vybrat dělníky. Když byl u Monowic vyložen první vlak, polovina ze 4 087 vězňů unikla plynové komoře a stali se z nich otročtí dělníci. Manažeři IG Farben přesto vyjádřili své zklamání z toho, že „ve vlaku bylo mnoho žen a dětí a také starých židů“.

Navzdory neobvyklým překážkám považovalo nejvyšší vedení IG Farben tábor v Monowicích za vzor pro budoucí projekty. Předseda správní rady Carl Krauch napsal 27. července 1943 Himmlerovi, že ho „velice potěšilo“, když se v diskusi o nové továrně na syntetickou pryž dozvěděl, že SS budou „naší firmě i nadále pomáhat a podporovat ji... tak jako v Osvětimi“.⁴⁴

IG Auschwitz prošlo nakonec celkem 300 000 otrockých dělníků. Právě tam Elie Wiesel a Primo Levi jako mladíci pracovali. (Oba přežili a z obou se později stali slavní spisovatelé, kteří popisovali, co se tam dělo.) Levi napsal, že továrna IG Farben „byla obrovská spleť železa, betonu, bahna a kouře, skutečná negace krásy... Nikde tam nerostlo ani stéblo trávy, půda byla nasáklá jedovatými uhelnými kaly a naftou a jediné živé tam byly stroje a otroci – a stroje byly mnohem živější než lidé.“⁴⁵

Asi 25 000 z těchto otrockých dělníků bylo doslova udřeno k smrti. Průměrná délka přežití tam byla tři měsíce.⁴⁶ Na konci války

se však ukázalo, že ctižádostivý experiment IG Farben byl neúspěšný. Navzdory obrovským penězům vynaloženým firmou a nesmírnému počtu lidských obětí se továrně – k Hitlerovu naprostému zděšení – podařilo vyrobit jen málo syntetického benzínu a žádnou bunu. Věčným odkazem této továrny tak zůstane jenom její vražedná úloha v „konečném řešení“.

Kapitola 4

CAPESIUS PŘICHÁZÍ

Victor Ernst Capesius byl člověk, který se snad v Osvětimi ani neměl objevit. Nebyl to rodilý Němec ani Rakušan – mezi vojáky, lékaři a úředníky, kteří pracovali v koncentračních táborech, tato národnost převládala. Capesius se narodil 2. července 1907 německým rodičům, zbožným luteránům, v Reußmarktu,⁴⁷ transylvánském městečku, které je známé snad jenom tím, že leží nedaleko místa, kde se ve středověku narodil Vlad Dracula. Jeho otec byl lékař a hygienik.⁴⁸ Capesius prožil nijak výjimečné dětství. Byl to tichý, nenápadný student místní luteránské školy v Sibini, rumunském městě s tak silným německým charakterem, že mu mnozí etničtí Němci říkali Hermannstadt. Capesius získal 30. června 1930 diplom ve všeobecné farmacii na Univerzitě krále Ferdinanda I. v Kluži; etničtí Němci městu říkali Klausenburg.^{49, 50} Pracovat začal jako pomocník v lékárně svého strýce Zur Krone (U Koruny) v nedalekém Segešváru.^{51, 52} Matka Capesiovi sdělila, že by mohl tento podnik jednou zdědit.⁵³

Už za tři měsíce, v roce 1931, byl ale odveden do rumunské armády, dostal hodnost podporučíka a byl umístěn do Bukurešti jako lékárenský asistent. Brzy se mu však podařilo získat odklad vojenské služby, aby mohl studovat chemii na vídeňské univerzitě.⁵⁴ Tato doba se překrývala s Hitlerovou cestou k moci v sousedním Německu a mladý student – etnický Němec – to nemohl přehlédnout. Právě ve Vídni se Capesius setkal se svou budoucí ženou, tehdy čtyřiatvacetiletou Friederike Bauerovou. Fritzi, jak jí Capesius říkal, také studovala na farmakologickém ústavu

a jejich doktorské studium řídil stejný profesor – dr. Richard Wasitzky.⁵⁵

Fritzi připadal Capesius okouzující. Když se začali scházet, řekla svým kamarádkám, že je rozkošný. Líbilo se jí na něm všechno, od předčasně šedivějících hnědých vlasů po hluboké, temně hnědé oči. Některým Fritziným kamarádkám připadal neohrabaný, ale ona ho hájila a dodávala, že je skvělý tanečník.⁵⁶ Cítili, že je mezi nimi pouto, jelikož jejich otcové byli lékaři. Jejich rodiny vyznávaly pevnou luteránskou víru, i když Fritzin otec byl konvertovaný žid. V roce 1932 se jejich vztah rozvinul a Fritzi představila Capesia svým rodičům. Volno mezi semestry s ním strávila v Transylvánii.

Mezitím, 30. listopadu 1933, získal Capesius na vídeňské univerzitě za svou disertační práci o merlíku, bylině používané k léčbě parazitických červů, doktorát farmacie.⁵⁷ Po návratu do Segešváru se brzy stal vedoucím v lékárně svého strýce. Bylo to výnosné zaměstnání, ročně vydělával kolem 200 000 říšských marek (asi 56 000 dolarů, a to v době, kdy průměrný roční příjem v USA byl 1 601 dolarů).⁵⁸

Mnohé etnické Němce žijící v Rumunsku ohromilo, když se v témže roce stal německým kancléřem Adolf Hitler. Capesius však o rozruch v Německu projevoval jen malý zájem. Stal se sice členem místního klubu národních socialistů, ale spíše ho k tomu motivovala možnost navázat obchodní kontakty než zájem o politiku. Ve volném čase se vyhýbal denním novinkám a raději odpočíval s přáteli. O nedělích býval často k vidění se sestrami Mildovými, dvěma pohlednými děvčaty v jeho věku, na pikniku v zahradě přetéající divokou květenou. Nejraději měl tradiční jídla jako plněné papriky a koláč s vanilkovým krémem a pyšnil se tím, jaký je výborný tanečník, zejména valčíku. Se svým dobrým přítelem Rolandem Albertem a tuctem dalších lidí se chodíval o víkendů koupat do oblíbené říčky nedaleko Sibirě. Na podzim vyráželi na túry do pohoří Harghita. Capesius mluvil o Friederike, hezké Němce, studentce medicíny, se kterou se seznámil ve Vídni. Jestli však doufal, že tím v některých

dívkách z města vzbudí žárlivost, přepočítal se. Za zády ho pomlouvaly, jak je chlupatý, „mohutný a podsaditý“, jedna si dokonce myslela, že má v sobě „cikánskou krev“. Když někdy začal zpívat, dívky se vyděsily; hlas měl sice silný, ale nepřijemný.⁵⁹

Přestože měl v rodinné lékárně místo jisté a pohodlné, práce ho příliš nezajímala. Začal se ohlížet po něčem jiném. V únoru 1934 získal výnosné místo celostátního obchodního zástupce firmy Romigefa, rumunské holdingové firmy Bayeru, farmaceutické – a nejprestižnější – dceřiné firmy IG Farben.⁶⁰ Měsíc předtím se s Fritzi vzali a chtěli založit rodinu. A ještě před koncem roku byla novomanželka těhotná. Oba se domnívali, že místo v IG Farben může Capesiovi nabídnout větší možnosti postupu, než kdyby zůstal uvázaný ve strýcově lékárně.

Německá farmaceutická firma, která Capesia zaměstnala, byla ve třicátých letech ve svém oboru nejvýznamnější na světě. Lze říci, že moderní farmaceutický průmysl je německý vynález. Jeho kořeny byly více než sto let staré a spočívaly v rodinné lékárně Engel (Anděl) v Darmstadtu. Heinrich Emanuel Merck, prapravnuk jejího zakladatele, izoloval čisté alkaloidy, jež sloužily jako chemický základ pro mnohé drogy, včetně kodeinu nebo kokainu. A v téže době Ernst Christian Friedrich Schering založil v Berlíně akciovou firmu Schering, malého výrobce chemikálií a různých léčebných směsí. O několik let později zřídil Friedrich Bayer továrnu ve Wuppertalu, která z uhelného dehtu vyráběla barviva. Během deseti let si patentoval nízkonákladové technologie pro jejich hromadnou výrobu. Když Bayer zjistil, že jeho barviva mají i antiseptické vlastnosti, začal je prodávat jako léčiva.

O téměř všechny rané průlomy ve farmakologii se zasloužili němečtí vědci. Dvaadvacetiletý farmaceut Friedrich Sertürner rafinoval aktivní složku makového opia a podle řeckého boha snů Morfea ji nazval morfium. Jeden z jeho žáků, který pracoval u Bayeru, přidal v roce 1898 k molekule morfia dvě acetylové skupiny a vytvořil tak heroin (podle německého slova *heroisch* = hrdinský).

V následujícím roce tentýž chemik izoloval kyselinu salicylovou a po vzrušené interní debatě ji Bayer začal prodávat pod obchodním názvem Aspirin.⁶¹

Capesius byl hrdý, že IG Farben / Bayer nemají v čele inovací léčiv konkurenci. Projevil se jako pracovitý a loajální zaměstnanec, ve firmě si vytvořil dobrou pověst, protože dokázal úspěšně propagovat produkty firmy v ordinacích lékařů, v lékárnách a na klinikách po celé Transylvánii. Prodával také barviva a chemikálie IG Farben výrobcům textilu.⁶²

Druhá světová válka mu, stejně jako všem z jeho generace ve střední Evropě, přerušila velmi pravděpodobně úspěšnou, i když možná poněkud fádňí kariéru. Když nacisté v roce 1939 napadli Polsko, bylo Rumunsko neutrální. Avšak v roce následujícím, v listopadu 1940, se po úspěšném puči bezohledného fašisty maršála Iona Victora Antoneska, přidalo ke třetí říši. Když pak Hitler v červnu roku 1941 zaútočil na Sovětský svaz, na tuto špinavou práci byli vysláni i mnozí rumunští vojáci.

Capesius měl štěstí. Když ho armáda znovu povolala do služby, byl umístěn v nemocniční lékárně v Černé Vodě na východě Rumunska, nedaleko od Černého moře.^{63, 64} Na vojenské službě mu nejvíc vadilo, že se musel odloučit od svých tří dcer – šestileté Melitty, čtyřleté Ingrid a roční Christy. V lednu 1942 byl povýšen na kapitána a z důvodů, které v jeho armádních záznamech nejsou uvedeny, dostal volno, aby mohl pokračovat v práci pro IG Farben / Bayer. V té době často cestoval a žil střídavě v Kluži a Segešváru, až nakonec koupil byt v pátém patře družstevního domu v Brezoianově ulici, v lepší bukureštské čtvrti. Přestěhoval tam rodinu a měl dostatečné úspory na to, aby investoval také do moderního bytu v ulici Dr. Markovice. Capesius býval pravidelným návštěvníkem nejlepších obchodnických klubů ve městě a známou postavou společenské scény.⁶⁵

Přestože válečná fronta do Rumunska nedošla, že je válka, bylo znát všude, zejména na velkých železničních křižovatkách. Při

cestě do boje v Rusku jimi projížděly desetitisíce vojáků německých i v uniformách Osy. Capesiovi připadalo podivné, že vlaky, které na východ jedou plné vojáků, se vracejí prázdné. Dovolenu z východní fronty nedostával nikdo.

Zemi, v níž Capesius vyrostl a pracoval, zachvátila horečka národního socialismu. Její vůdcové a instituce fašismus nejen přijali, nechali se také zcela svést Hitlerovou nakažlivou antisemitskou ideologií. Při vzestupu k moci obviňoval Hitler „mezinárodní židovskou kabalou“, že Německo po porážce v první světové válce ztratilo, a hlásal, že země se stane znovu velkou, jen když se úplně zbaví židů. Toto horlivé hledání obětního beránka se velmi dobře uchytilo v satelitních státech, jakým bylo i Rumunsko. Tyto země ve snaze vylepšit své postavení v Evropě chtěly Hitlera a jeho drsný způsob vládnutí napodobit. Rumunští křesťané takové demagogii snadno podléhali, věřili totiž, že židé zabili Krista a mají příliš velký vliv na ekonomiku jejich země.

V Capesiově Transylvánii žila jedna z nejstarších komunit evropských židů. Její kořeny sahaly až do roku 87 př. Kr. V dějinách často trpěla vlnami antisemitismu. V jedenáctém století tam byly zakázány sňatky židů s křesťany. V patnáctém a v šestnáctém století nesměli židé žít ve velkých městech. Ve druhé polovině století osmnáctého uložili vládnoucí Habsburkové židům řadu drakonických daní a donutili je žít v ghettech. Pomluvy o tom, že židé zabíjejí křesťanské děti kvůli náboženským rituálům, se šířily jako stepní požár, vyvolávaly vládami schvalované pogromy a časté násilí. Když v devatenáctém století dobyli Transylvánii Rusové, okupanti tam přinesli svou slovanskou verzi antisemitismu, včetně myšlenky, že židé patří k nějaké mimozemské rase.

Přestože z liberalizace politických a sociálních teorií, které se po francouzské revoluci v roce 1789 šířily na východ, velká část Evropy profitovala, Transylvánie jako kdyby byla k modernizaci postojů k židům netečná. V roce 1866 nová ústava prohlásila, že občany jsou pouze křesťané, a židům, kteří tedy neměli občanství,

byla zákonná a majetková práva stále odpírána. V roce 1940 zahájil maršál Antonescu *romanizaci*, program podobný Hitlerově *arizaci*. Židům byl konfiskován veškerý kapitál a peníze byly rozděleny Rumunům, což mělo vládě pomoci ke splnění jejího cíle: vyhnání všech židů.

Někteří Capesiovi rádci a blízcí přátelé byli vášnivými zastánci nové nenávisti. Učitel fyziky, kterého Capesius „ctil“, přijal národně-socialistický názor, že etnické Němce je třeba chránit před „podlidmi“. ⁶⁶ Když v roce 1940 ovládl zemi Antonescu, Capesiuův přítel Roland Albert vstoupil do neofašistické milice. ⁶⁷ Brzy papouškoval nejodpornější názory urážející nejen židy, ale také rumunské cikány a Armény. „Naši krev znečišťuje bohužel vysoké procento městských hlupáků, vesnických bláznů a slabochů různého druhu,“ řekl Albert. ⁶⁸

V novém Rumunsku se přátelé někdy hádali dokonce kvůli zdánlivě nepodstatným věcem. Albert vzpomínal, že jednou ho Capesius vzal do podkroví, kde měl gramofon. „Máš nějakou klasiku?“ zeptal se Albert. „Schuberta nebo Beethovena?“

„Ne, já mám radši charlestony nebo Straussovy valčíky,“ odpověděl Capesius.

„Omezenče,“ řekl mu Albert ponuře. ⁶⁹ Později jednomu novináři sdělil, že ty písničky „ukazují podstatný rozdíl mezi námi a židy... Všechn jazz, ta americká ‚asfaltová‘ muzika, to otravuje svět... Tahle negerská hudba.“ ⁷⁰

Nemáme důkazy o tom, jestli mladý Capesius, jenž jako zaměstnanec IG Farben / Bayeru křižoval zemi, přejímal předsudky svých učitelů a přátel. Vzhledem ke kulturnímu a historickému prostředí, v němž etnický Němec jako Capesius vyrostl, studoval, žil a pracoval, by se od něj vůči židům daly očekávat snad jen pomlouvačné výroky. Později řekl: „Vůči židům jsem nikdy nebyl nepřátelský.“ ⁷¹

At už byly jeho skutečné názory jakékoli, moudře upřednostňoval byznys. Dva z jeho prvních nadřízených v IG Farben byli židé, ti však v roce 1939 kvůli norimberským rasovým zákonům museli

z firmy odejít.⁷² Mnozí lékaři, lékárníci a majitelé továren, s nimiž se Capesius jako zástupce IG Farben / Bayeru stýkal, byli židé. Žádný z nich o Capesiovi neřekl, že na něm byly vidět nějaké vnější známky antisemitismu.

Capesiovi židovští zákazníci totiž pro něj byli nepochybně velmi výnosní klienti. Jeho cílevědomé zaměření na vydělávání peněz přebíjelo jakékoli pochybnosti, které by mohl mít proto, že jsou židé. Když si židovský výrobce textilu Josef Glück stěžoval přímo v centrále IG Farben na zpožděné dodávky barviv, která si objednal, Capesius ho navštívil. Potíže osobně napravil a pak pozorně dohlížel na další dodávky, aby byl Glück spokojen. Capesius si také často zajel, aby narychlo doplnil zásoby jednoho ze svých největších zákazníků, Alberta Ehrenfelda, židovského velkoobchodníka s léčivy. A velice se snažil, aby dva židovští lékaři, dr. Gisela Böhmová a dr. Mauritius Berner, byli včas informováni o nových lécích v nabídce Bayeru.⁷³

Capesiovo zaměstnání v IG Farben mu umožňovalo držet se dál od stále intenzivnější války proti židům v jeho rodné zemi. To se však změnilo na jaře 1943, kdy spojenecké bombardéry konečně mohly zasahovat i Rumunsko a nacisté urychlili odvodů etnických Němců (Volksdeutsche). Capesiův osmnáctiměsíční odklad ve funkci obchodního zástupce IG Farben / Bayeru skončil.

Capesia nijak nepřekvapilo, když byl 1. srpna 1943 povolán do služby v německé armádě.⁷⁴ Před pouhými několika měsíci obrátili Rusové vývoj války v její nejkrvavější bitvě, u Stalingradu, a Capesius, stejně jako mnozí další odvedenci, se domníval, že je jen otázkou času, kdy sovětské jednotky zahájí postup na Rumunsko a další země východní Evropy. Capesiův spolužák Karl Heinz Schuleri, jenž s ním sloužil v rumunské armádě, vzpomínal, že mnohé z nich odvod k Němcům nijak nepotěšil.⁷⁵ Capesius však patřil k menšině, o rumunské armádě si mnoho dobrého nemyslel a domníval se, že bude „mnohem čestnější“ sloužit přímo Německu.⁷⁶

Fritzi to tolik netěšilo. Tak jako mnohé manželky byla spokojená, dokud byl její muž v záloze a daleko od frontových linií.

Avšak obávala se, že když byl povolán do německé armády, může se brzy dostat do boje. Největší obavy měla z toho, že se stane jednou z válečných vdov a že jejich tři dcery, tehdy ve věku osmi, šesti a tří let, bude muset vychovávat sama.⁷⁷ Tato obava ji přiměla, aby se s dcerami odstěhovala z Bukurešti zpět do Segešváru, kde pak žily u Capesiových bratranců.⁷⁸

Capesius nijak nepřemýšlel o tom, jestli bude brzy vyslán do boje. Místo toho se zabýval prokazováním svého árijského původu zpětně až do osmnáctého století, což by mu umožnilo absolvovat šestitýdenní výcvik u Waffen-SS (bojových jednotek SS). Moudře se nezmínil, že Fritzi podle nacistické interpretace, která kladla vyznávání judaismu na stejnou úroveň jako pokrevní příslušnost k národu, byla poloviční židovka.⁷⁹

„Jelikož byla krejčovská dílna vybombardována,“ vzpomínal Capesius později, „čekali jsme asi šest týdnů, než nám policejní krejčí došije uniformy. Bylo to velmi příjemných šest neděl v civilních šatech, často jsme chodili do divadel a kabaretů. A žili jsme v hotelu Zentral, jenž má uzavřenou zahradu.“⁸⁰

Po dokončení výcviku získal hodnost hauptsturmführera (kapitána) a získal trvalé znamení o příslušnosti k SS: k levému podpaží mu bylo černě vytetováno označení jeho krevní skupiny.⁸¹ Capesius řekl, že jakmile přišly uniformy, byli rekruti „rozvátí větrem do čtyř stran“.⁸² S tuctem dalších etnických Němců z Rumunska byl odvelen na ústřední zdravotnickou stanici SS ve Varšavě.⁸³ Odtamtud vyjížděl ke krátkým pobytům jako farmaceut do výdejen léčiv SS ve dvou koncentračních táborech u Berlína a Mnichova – Sachsenhausenu a Dachau. Ty byly zřízeny pro politické vězně, ale s postupem války do nich přicházelo stále více židů. V obou táborech sice panovaly brutální podmínky, žádný však nebyl vyhlazovacím centrem. Capesiova minulost v Bayeru ho k této službě logicky předurčila: IG Farben provozovala výdejny léků ve všech táborech.

Capesius věděl, že etnické Němce jako byl on – z Jugoslávie, Bulharska a dalších zemí střední a východní Evropy – považovali

Himmler a další špičkoví nacisté za „podřadné Němce“. „Vůči Němcům z Říše, skutečným Němcům, jsme trpěli komplexem méněcennosti,“ poznamenal jeho přítel Roland Albert.⁸⁴ Capesius však tehdy netušil, že tento názor panoval i mezi elitou SS, a etničtí Němci byli proto umísťováni na ta nejhorší místa, což znamenalo, že nepoměrný počet jich musel sloužit v koncentračních táborech.⁸⁵

Capesia si oblíbil plukovník Enno Lolling, lékař v Dachau. Lolling, bývalý morfinista, jenž v tomto koncentračním táboře sloužil jako lékař už sedm let, byl v době setkání s Capesiem šéfem zdravotní služby a táborové hygieny. Znamenalo to, že mu podléhali všichni lékaři ve všech koncentračních táborech.

Lolling byl posedlý morbidnostmi. Nařídil, aby se v koncentračních táborech sbírala tetovaná lidská kůže. Vězni, kteří měli tetování označené jako sběratelské, byli zabíjeni injekcemi fenolu do srdce. Jejich kůže pak byla pozorně stažena a usušena a pak odeslána Lollingovi v balících označených nápisem „Válečný materiál – Spěšné“. Některé vzorky předával Lolling do berlínského Ústavu císaře Viléma, nejvýznamnějšího výzkumného centra třetí říše v záležitostech „rasové hygieny“ a vznikající vědecké disciplíny – eugeniky. Avšak z nejlepších vzorků nechal Lolling pro své kolegy důstojníky vyrábět zvrácené dárkové předměty – peněženky nebo pouzdra na doutníky.⁸⁶ Lolling dokonce nařídil lékařům SS v koncentračním táboře Buchenwald, aby vyzkoumali, jak zmenšovat lidské hlavy. To byl jeden z jeho morbidních zájmů. Prostudovali knihy o metodách kanibalů z jižních moří a středoamerických indiánů, ale úspěšný recept našli až v textu o postupech australských domorodců, kteří toto umění ovládali. Ze třiceti hlav, kvůli kterým byli vězňové v Buchenwaldu zavražděni, se pouze tři podařilo úspěšně zmenšit na velikost jablka (jednu používal velitel tábora jako těžítka na papíry).⁸⁷

V listopadu 1943 informoval Lolling Capesia, že bude přeložen do Osvětimi. Capesius věděl, že Němci mají stovky koncentračních táborů, ale Osvětim je výjimečná svou velikostí a brutální pověstí. Při službě v Dachau a v Sachsenhausenu se dozvěděl o nechvalné

známé skupině táborů, které asi padesát kilometrů západně od Krakova fungovaly pod společným názvem Osvětim. Tábor vznikl v roce 1940 jako odlehlá trestanecká věznice. Zchátralá vojenská kasárna na okraji malého města – polsky se jmenuje Oświęcim, německy Auschwitz – byla přeměněna na zajatecký tábor. O rok později v něm žilo 10 000 vězňů, většinou polští političtí disidenti.⁸⁸ A právě v té době se firma IG Farben rozhodla postavit jen šest kilometrů východně od tábora Monowice. Jelikož SS chtěly zásobovat IG Farben dělníky, bylo nařízeno původní tábor rozšířit a počet vězňů se trojnásobil téměř na 35 000.

Pochmurná pověst tábora byla však důsledkem dvou dalších, navzájem nesouvisejících událostí. Invaze nacistů do Sovětského svazu v červnu 1941 byla zpočátku nesmírně úspěšná. Za pár měsíců zajali Němci téměř půl druhého milionu sovětských vojáků a museli je někde umístit.⁸⁹ Šéf SS Heinrich Himmler proto nařídil postavit obrovský druhý tábor asi o kilometr a půl dál, u vesnice Březinka (polsky Brzezinka), které Němci říkali Birkenau. Ležel na opačné straně od železniční trati a měl pojmut až 200 000 zajatců, z nichž mnozí potom pracovali v továrnách IG Farben, Krupp, Siemens a dalších německých firmách, které požadovaly zřízení satelitních pracovních táborů – zdroj otrocké pracovní síly. Avšak plán, že Březinka bude jen obrovským zajateckým táborem, dlouho nevydržel. V lednu 1942 se nacisté oficiálně rozhodli zahájit „konečné řešení“, plán na vyvraždění všech evropských židů. To přimělo nacisty budovat vyhlazovací tábory po celém Polsku – Treblinku, Majdanek, Chelmno a Sobibor. Tyto tábory však nedokázaly dost rychle zabíjet miliony židů, kteří žili v nacisty porobených zemích. Březinka byla proto přebudována na tábor pro dělníky a současně na tábor vyhlazovací s nejmodernějšími plynovými komorami.

Capesiovi bylo známo, že Osvětim, která se měnila v hybrid trestního, pracovního a vyhlazovacího tábora, se od ostatních úplně lišila. Lékaři SS a německé farmaceutické firmy tam měli k dispozici největší počet lidských morčat, na nichž bylo možno při děsivých

lékařských experimentech testovat léky. V době, kdy se Capesius dozvěděl, že tam bude přeložen, označovaly SS původní tábor, jenž v té době sloužil převážně pro administrativu, jako Auschwitz I. Březinka byla Auschwitz II a Monowice byly Auschwitz III.

Adolf Krömer, od roku 1941 osvětimský lékárník, podle Lollinga naléhavě potřeboval asistenta. Krömer vstoupil do SS v roce 1933, a měl proto prestižní, nízké členské číslo. Navzdory svému dobrému původu Krömer očividně nedokázal bez další pomoci zvládat své povinnosti. Lolling však Capesiovi neřekl, že Krömer prohrává boj s depresi.

Na místo, kterému lékař SS Heinz Thilo říkal „anus mundi“ (prdel světa), se Capesiovi nechtělo.⁹⁰ Pokusil se Lolling obejít a přímluvu hledal u přítele z Dachau, kapitána dr. Hermanna Josefa Beckera. Becker vedl oddělení SS pro leteckou medicínu, které se zabývalo brutálními pokusy s vysokým či nízkým tlakem prováděnými na vězních koncentračních táborech, údajně s cílem vyvinout pro německé letce lepší vybavení. Becker byl také vážený člen nacistické strany a v Berlíně měl vliv. Capesius mu řekl, že by raději zůstal v Dachau. „Mně se tam líbí“, zvláště proto, že tábor „je dobře vedený“.⁹¹ Avšak Becker mu nemohl pomoci.⁹²

Capesius dorazil do Osvětimi v prosinci, právě v době, kdy vánice zasypala tábor prvním sněhem. Dachau a Sachsenhausen možná rumunskému lékárníkovi otevřely oči, ale křest ohněm ho ještě čekal.

Kapitola 5

VÍTEJTE V OSVĚTIMI

Capesius se ohlásil do služby Dr. Eduardu Wirthsovi, čtyřiatřicetiletému kapitánovi SS, jenž velel dvaceti osvětimským lékařům. Ti v té době zodpovídali za zdravotní péči o příslušníky SS, kteří v táboře sloužili, za udržování nucených dělníků při životě a dohlíželi také na lékařské experimenty. Capesius už od svých kolegů v Dachau věděl, že Wirths je úplně jiný než všichni lékaři, se kterými kdy sloužil. Byl to zapálený nacist, bojoval na východní frontě, ale po slabém infarktu v roce 1942 se zotavoval jako hlavní psychiatr v koncentračním táboře Neuengamme u Hamburku. Po třech měsících byl pak vyslán do funkce hlavního lékaře v Osvětimi.

Capesiovi bylo známo, že Wirths se usilovně zabývá výzkumem hromadné sterilizace a rakoviny děložního čípku. Nevěděl však o tom, že Wirths při svém bádání schvaluje pokusy na stovkách vězeňkyň, při nichž se jim ničí vaječníky radioaktivním zářením nebo se odstraňují primitivními operačními zákroky; výsledkem byla osmdesátiprocentní úmrtnost. Wirthsův mladší bratr Helmut, známý hamburský gynekolog, se v Osvětimi v roce 1943 k těmto pokusům připojil, ale to, co tam viděl, ho velice znechutilo a po prudké hádce s bratrem brzy odcestoval.

Wirths také toužil vymýtit tyfus, nemoc, která postihovala nejen strážné SS a dozorce, ale také zabíjela tisíce vyhladovělých vězňů a neustále se bránila všem pokusům o potlačení. Wirths přišel s agresivními plány. Chtěl zbavit baráky a vězně vši a jiných parazitů, kteří v nesmírně nehygienických podmínkách tábora snadno roznášeli infekci. Wirthsovi však očividně nepřipadalo divné, že mnozí